

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДАХ А.С. МАКАРЕНКА ТА С.Т. ШАЦЬКОГО

У статті здійснюється зіставно-порівняльний аналіз організації навчально-виховного процесу в дитячих закладах А.С. Макаренка та С.Т. Шацького. Особлива увага приділяється дослідженню передових поглядів педагогів-новаторів та їхньому втіленню у навчально-виховну діяльність. Висвітлено внесок педагогів у розвиток новаторства в освітньому просторі України.

Соціальні, політичні та економічні зміни, що відбуваються в нашій державі, висувають нові завдання перед системою освіти, які передбачають впровадження нових способів якісного вдосконалення навчально-виховного процесу підростаючого покоління. Для ефективного пошуку нових форм організації навчально-виховної діяльності молоді необхідно, насамперед, переосмислити та переоцінити педагогічний досвід попередніх поколінь, з метою вдосконалення теоретичних ідейних положень та практичних методик, які могли б безпосередньо трансформуватись у сучасну практику.

Питаннями організації навчально-виховної діяльності підростаючого покоління, створенням нових, оригінальних закладів та систем займалось багато вітчизняних та зарубіжних педагогів, серед яких З. Гінзбург, Ф. Дістерверг, О. Захаренко, Я. Корчак, А. Макаренко, М. Монтесорі, О. Нейлл, М. Пістрак, С. Рівес, Ж.Ж. Руссо, В. Сорока-Росинський, В. Сухомлинський, Л. Толстой, С. Френе, С. Шацький, Р. Штайнер, та ін.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує досвід двох видатних педагогів, теоретиків-практиків – Антона Семеновича Макаренка та Станіслава Теофіловича Шацького, які створили нові та оригінальні експериментальні заклади, в яких реалізували власні новаторські та прогресивні ідеї виховання підростаючого покоління.

Тому метою даної статті є зіставно-порівняльний аналіз організації навчально-виховної діяльності в дитячих закладах А.С. Макаренка та С.Т. Шацького. Такий аналіз та об'єктивне переосмислення ідей і передового досвіду педагогів стане корисним для творчого втілення їхньої спадщини у теорію і практику сучасного виховного процесу.

Глибокі соціально-економічні та політичні зміни, що відбувались у суспільстві на початку минулого століття, призвели до зламу та переоцінки застарілих поглядів та традицій педагогічної науки і вимагали від тогочасних педагогів, учених пошуку нових форм, методів навчання і виховання підростаючого покоління. Тому педагогічна думка розвивалася за такими напрямками: формування методологічних та практичних засад зв'язку школи з соціальним середовищем, розробка нових методик педагогічно обґрунтованих стосунків із сім'єю та суспільством, піднесення духовної культури, боротьба з безпритульністю, важковиховуваністю, ліквідація безграмотності населення, виховання фізичної культури дітей та загальна просвіта всього населення. Спільною метою дитячих навчально-виховних закладів початку ХХ ст. було прагнення вирішити ряд соціальних проблем, підготувати підростаюче покоління до життя та організувати різноманітну навчально-виховну діяльність. Саме в такому напрямку і працювали А.С. Макаренко та С.Т. Шацький, а створенні ними новаторські заклади мали свою специфіку і педагогічний стиль. У їхній виховній діяльності простежуються спільні риси, адже вони працювали у схожих умовах, організували виховний процес власними оригінальними формами і методами роботи, які забезпечували позитивний вплив на формування підростаючої особистості. У пошуках нових форм і шляхів виховання педагоги дотримувалися принципів гуманізму. А.С. Макаренко особливу увагу звертав на виховання найкращих людських якостей: повагу, симпатію та любов до інших людей. Його любов до дітей була розумною та вимогливою. У своїх працях він висловлював думку про основні доміанти виховання – вимогливість, повага та довіра. Винятково глибокий вплив на людину, збудження найкращих почуттів, на думку педагога, викликає довіра. Особливо сприятливо, говорив він, її дія виявляється на тих, хто заробив собі "погану славу", десь оступився. У такому випадку довіра, поєднана зі справедливою вимогливістю та щирою зацікавленістю життям людини, цілком змінює її.

Гуманізм С.Т. Шацького виявлявся передусім у тому, що всю свою увагу і турботу про дітей він виявляв у ширій співучасті до діяльності кожного з них, до їхнього зростання і просування вперед. На його думку важливим є вивчення усіх здібностей дитини, навіть тих, які виявляються лише в незначному ступені. Уся його педагогічна діяльність базувалась на основі уважного вивчення і спостереження за дітьми, а також врахування їхніх вікових особливостей. У своїй праці "Детский труд и новые пути", він писав, – потрібно робити все, що роблять діти – підкорятися їхнім правилам, стати учасниками їхнього життя. Недопустимими, на його думку є упередженість, насильство, задалегідь продуманий намір виховати дітей у певному руслі та зацікленість на своєму авторитеті [1: 205]. Для нього головною, першочерговою педагогічною задачею, насамперед, виступало правильно організоване задоволення дитячих потреб, інтересів та цілей, спостереження за виявленнями їхнього особистого досвіду і його обробка.

Слід зазначити, що у цьому аспекті погляди А.С. Макаренка відрізнялись тим, що він виступав проти пасивного спостереження за розвитком тих чи інших якостей дитячої особистості. На його думку, ясність цілей і вибір засобів виховання, мають бути конкретними, продуманими, а система педагогічних заходів повинна включати встановлення визначеного режиму та дисципліни.

Новаторські ідеї в педагогічних теоріях А.С. Макаренка та С.Т. Шацького виявились в оригінальних підходах організації роботи з дитячим колективом.

А.С. Макаренко яскраво, переконливо реалізував ідею колективізму. Він докладно розробив мету, принципи, форми і методи колективної роботи, розкрив діалектику загальних і індивідуальних цілей, продумав систему перспективних ліній та шляхи організації, які б забезпечували паралельний педагогічний вплив на кожного вихованця. Не менш важливим чинником, якому А.С. Макаренко приділяв багато уваги, є питання про стиль роботи з колективом дітей, наголошуючи на тому, що успішне виховання неможливо здійснити без наявності у дитячих закладах спільного стилю і тону роботи. Колектив дітей, вважав педагог, має виховуватися в атмосфері "мажору", – постійної бадьорості й готовності до дії. Єдність колективу і дружні стосунки всіх його членів, активність, яка з'являється в їхній організованій діяльності – ось невід'ємна риса такої роботи [2: 355].

Будучи ворогом шаблону і трафарету, він створив власну систему інтелектуального, емоційного, вольового впливу на підростаюче покоління за допомогою колективної цілеспрямованої діяльності, загартовуючи у колективній праці і залучаючи до мистецтва. Вагоме значення А.С. Макаренко приділяв новим досягненням у колективі, тобто перспективності. Він зауважував, що потрібно навчати підростаюче покоління думати про майбутнє, виховувати вміння мріяти, прагнення втілювати свої бажання. У своєму творі "Педагогічна поема" він зазначав, що людина не може жити в світі, якщо у неї попереду немає нічого радісного. Підсвідомим стимулом людського життя є завтрашня радість. Вона полягає в організації нових перспектив і використанні тих, які вже існують [3: 448-449]. Цей потяг уперед стимулює особистість із радістю переборювати будь-які труднощі, здобувати нові, більш високі вершини. Але виховання перспективних шляхів в житті молоді повинно виховуватись не стихійно, тому А.С. Макаренко створив послідовну "систему перспективних ліній", яку він називав "теорією завтрашньої радості". Саме така "система", на його думку, допоможе організувати життя і діяльність колективу, перетворить звичайну справу на радість.

С.Т. Шацький розглядав дитячий колектив як форму організації підростаючого покоління, в умовах якого відбувається становлення і розвиток особистості, усвідомлення своїх обов'язків, праці, а також розуміння власного призначення у житті та будівництві суспільства. Систематичне вироблення уміння жити і усвідомлено працювати в колективі, за твердженням педагога, можливе завдяки вихованню у поєднанні слова і праці. Мета колективу і характер розв'язуваних ним завдань, передусім, визначається принципом зв'язку виховання з життям, дійсністю, ідейним підґрунтям виховання. С.Т. Шацький, надаючи великого значення самоуправлінню (як і Макаренко), намагався, щоб максимальна кількість дітей була задіяна у різних формах управління колективом, щоб вони усвідомлено і відповідально ставились до справ, а головне, щоб уміли свої бажання і наміри підпорядкувати потребам і поглядам найближчого оточення.

Перспективність колективу у поглядах С.Т. Шацького – це постійний розвиток, удосконалення життя колективу, але на основі різноманітної корисної діяльності: навчання, праці, гри, занять мистецтвом, фізичних вправ. Уважно спостерігаючи життя і глибоко аналізуючи педагогічну роботу, С.Т. Шацький прийшов до висновку, що рух дитячого колективу вперед, до вирішення нових завдань у навчанні, праці, суспільстві є нерівномірним еволюційним процесом, майже стрибкоподібним. На його думку, істотні зміни на краще, стрімке зростання колективу виникає у хвилини так званих "поштовхів". У своїй праці "Бадьоре життя" він пише: "Різні визначні події, радісні й сумні, мали для колонії велике значення. Цими поштовхами рухалось все наше життя. Деякі випадки спонукали нас до активності, інші поєднували наше маленьке суспільство, завдяки чому у дітей виникали нові думки і більш свідоме відношення до всього нашого життя" [1: 319-320]. Життєздатність дитячого колективу, говорив С.Т. Шацький, в його безперервному русі, а турбота про розвиток колективу, про його рух вперед – закон його життя.

Спільні риси простежуються і в переконаннях А.С. Макаренка та С.Т. Шацького стосовно поєднання навчання з працею. На думку педагогів, саме цей принцип виступає "цементуючим" і об'єднуючим засобом дитячого колективу при організації виховного процесу.

На початковому етапі становлення педагогічних поглядів А.С. Макаренко сприймав трудове виховання як "трудоий колорит", який стимулює "трудоі інстинкти". Але згодом зрозумів, що дитина має навчитись будь-якій продуктивній праці та здобути кваліфікацію. Саме ця ідея була покладена в основу комуні. Розпочавши із сільськогосподарських робіт, метою яких було поліпшення господарського стану закладу, А.С. Макаренко поступово розширював сфери праці. Так з'явилися спеціальні майстерні, а з часом і завод. Спираючись на принцип колективного виховання, А.С. Макаренко використав метод призначення на виконання різних трудових завдань певні загони. Праця в колективі, окрім переваг організації і раціональності розподілу функцій, виступала на думку педагога, як засіб підвищення працездатності кожного підлітка; розвивала людину фізично і духовно, зміцнюючи її фізичні і моральні сили.

С.Т. Шацький також розглядав працю, як один із потужних засобів виховання, без якого неможливий всебічний розвиток. Він був впевнений, що без фізичної праці розвиток дитини буде недосконалим, не придатним до життя. Висунуті ним завдання при організації трудового виховання полягали у сприянні фізичному розвитку дітей, вихованні активності, ініціативності та самостійності, прищепленні навичок організованої колективної праці, розвитку дослідницьких інтересів дітей. Особливе значення при цьому мають види праці та її призначення. У своїй праці "Що таке клуб" С.Т. Шацький писав, що в дитячих закладах мають бути представлені всі основні види праці, на яких будується і підтримується життя людини. Серед них – обробка дерева, шкіри, металу, тканини та глини, а також приготування їжі... Майстерні в дитячих закладах мають бути різноманітними, для того, щоб у вихованців було право вибору, оскільки з часом діти виявляють своє внутрішнє покликання до тієї або іншої діяльності [4: 261]. Для того, щоб кінцевий результат приносить радість та емоційне піднесення, він радив використовувати зміну різних видів праці, системність і доступність.

Значне місце в організації навчально-виховного процесу дітей у педагогічних переконаннях А.С. Макаренка та С.Т. Шацького відводилось грі.

У своїх працях А.С. Макаренко неодноразово підкреслював, що дитяче життя має бути пройняте грою. "Як дитина грається, так вона буде і працювати. І ми як педагоги, обов'язково маємо також приймати в ній участь. Ця гра педагога – важлива ділова гра; вона робить життя кращим... Дитячий колектив має жити красивим життям, тому гра має наповнювати кожну хвилину" [5: 31].

На думку С.Т. Шацького, у грі відбувається поживлення розумової та фізичної праці, що дає позитивні результати у навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що А.С. Макаренко та С.Т. Шацький зробили значний новаторський внесок у розбудову вітчизняної педагогіки. У ідеях педагогів простежується багато спільних прогресивних, блискучих та оригінальних рис. Працюючи творчо і самовіддано у своїх дитячих закладах вони доклали всіх зусиль, щоб виховати підростаюче покоління всебічно розвиненим, бадьорим і життєрадісним. Тому зважаючи на це, розроблені ними теоретичні та практичні положення організації навчально-виховного процесу створюють можливості для впровадження творчого використання різних їх варіантів у сучасній педагогічній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шацький С.Т. Педагогические сочинения: В 4-х т. Т. 1 / Под ред. И.А. Каирова. – М.: изд-во АПН РСФСР, 1963. – 503 с.
2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. Т. 5 / Редкол.: М.И. Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983. – 366 с.
3. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. – М.: Гослитиздат, 1940. – 656 с.
4. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. Т. 1 / Под ред. Н.П. Кузина, М.Н. Скотки на, В.Н. Шацкой. – М.: Педагогика, 1980. – 308 с.
5. Макаренко А.С. Педагогические сочинения. / Под ред. М.Л. Медынского. – М.: АПН, 1948. – 304 с.

Матеріал надійшов до редакції 22.10.2007 р.

Иващенко К.В. Организация учебно-воспитательного процесса в детских заведениях А.С. Макаренка и С.Т. Шацкого.

В статье осуществляется сравнительный анализ организации учебно-воспитательного процесса в детских заведениях А.С. Макаренка и С.Т. Шацкого. Особенное внимание уделяется исследованию передовых взглядов педагогов-новаторов и их воплощению в учебно-воспитательную деятельность. Отражен вклад педагогов в развитие новаторства в образовательном пространстве Украины.

Ivashchenko K.V. The Organization of the Educational Process in the Children Establishments of A.S. Makarenko and S.T. Shatsky.

In the article the comparative analysis of educational process organization in the children's establishments of A. Makarenko and S. Shatskiy is carried out. The particular attention is given to the research of teachers-innovators' advanced views and their embodiment in the educational activity. The contribution of the teachers to the development of innovation in educational space of Ukraine is reflected.